

SPELLING EN TELLING

Of DT gespeld en geteld

"Ook in China was het schrijfberoep in handen van een kleine klasse van beampten, het "woud der penselen", die er ook weinig behoefte aan gehad zullen hebben hun kunde en dus hun inkomen aan het volk prijs te geven". (G.E. Booij e.a. in SPELLING, Wolters-Noordhoff, Groningen 1979).

Inleiding

Uit mijn middelbare-schooltijd herinner ik me een leraar Nederlands die bij de verbetering van onze opstellen de vrij cryptische afkorting T.H.V. hanteerde, wat dan achteraf bleek te betekenen "tot hier verbeterd". Ze prikte in je opstel naast de eerste (en mogelijk dus ook enige) "dt-fout" die je als 14-jarige gepleegd had.

Dit is m.i. een typisch symptoom van de aandoening "orthographospasmus" of spellingkramp (zie hierover het artikel "Ziekenzorg en gezondheidsbeleid" eveneens in deze bundel). Een bepaald facet van de spelling -- in casu de eindletter -d of -t of -dt bij werkwoordsvormen -- wordt als het ware gecanoniseerd en met buitennissige belangrijkheid omkleed. Overtredingen ertegen krijgen dan het karakter van majesteitsschennis en worden bestraft met maatregelen die eveneens in de sfeer van het sacrosancte liggen.

Er zou een kleurrijke bloemlezing te vullen zijn met dergelijke anekdotes i.v.m. die beruchte "dt-fout" (1). Er zitten echter ook heel wat minder prettige kanten aan deze zaak vast. Ik noem er zo maar enkele voor de vuist weg.

Waarom hebben leerkrachten het zo op die "dt-fouten" gemunt ? Komen die dan zo vaak voor ? Hoe storend zijn ze voor de communicatie ? Hoe komt het dat mensen dergelijke fouten blijven maken ? Is dat regelsysteem dan zo moeilijk ? Wat hebben we dan al die jaren op school (niet) geleerd ? En als leerkrachten dan zo handig zijn in het opsporen van dergelijke (en andere) spellingfouten -- sommigen lijken wel te behoren tot de BOBSF, de Bijzondere Opsporingsbrigade voor Spellingfouten -- wat doen ze dan achteraf met de leerling en zijn spellingprobleem ?

De situatie van het spellingonderwijs kunnen we in hoge mate problematisch noemen. Het spellingsysteem is vrij complex ; leren spellen op zich is eveneens een ingewikkeld cognitatief-psychologisch proces. En tenslotte wordt de hele situatie nog een behoorlijk stuk ingewikkelder gemaakt door de opvattingen en waarden die ieder van ons er i.v.m. spelling en spellingbeheersing op nahoudt. We mogen geredelijk aannemen dat leerkrachten erg begaan zijn met de spellingvaardigheid van hun leerlingen ; maar vaak blijkt dat

zij precies datgene doen wat het bereiken van dat doel verhindert.

Het wordt m.i. de hoogste tijd dat de spellingproblematiek met gezond verstand benaderd wordt. Zo is o.m. wetenschappelijk onderzoek nodig om relevante en valide gegevens te verschaffen over allerlei aspecten van het probleem : hoe ingewikkeld is onze spelling, wat doet een taalgebruiker als hij spelt, wat gebeurt er in ons huidig spellingonderwijs op de verschillende onderwijsniveau's, en hoe leer je in feite spellen ? Enkel op basis van dergelijke exacte gegevens kan een meer efficiënte didactiek ontwikkeld worden.

Onderzoek en materiaal

Hoe belangrijk zijn in feite die beruchte "dt-fouten" ? Om op die vraag een zinnig antwoord te kunnen geven, moet je weten waar en hoe vaak de mogelijkheid tot fout voorkomt. Dat betekent meteen dat je zicht moet hebben op de spreiding van de werkwoordsvormen in het Nederlands. Een kleine steekproef (zie het artikel "Ziekenzorg en Gezondheidsbeleid") toonde aan dat een onderzoek op ruimere schaal best zinvolle resultaten zou opleveren.

Daartoe gebruikte ik volgend materiaal :

- 1) Het corpus geschreven Nederlands uit Uit den Boogaart 1975 ten belope van 600.000 woorden. Aangezien de gemiddelde frequentie van het werkwoord in geschreven Nederlands 17,83 % bedraagt, gaat het hier om $\pm$ 107.000 werkwoordsvormen. Ik noem dit in het vervolg van dit artikel bestand A.
- 2) Bestand B is een combinatie van "Spellingwijzer" (Praxis 14) en Uit den Boogaart 1975. Praxis 14 geeft een lijst van 1024 frequente werkwoorden. Daarvan zijn er 405 met een frequentie van 30 en meer. Deze frequentie is echter een vaag gegeven : het gaat -- aldus de auteurs van Spellingwijzer -- om de som van de frequenties van de verschillende vormen van één werkwoord in Uit den Boogaart 1975. Zo krijgt het werkwoord "werken" in Praxis 14 de frequentie 331. Wanneer we dit getal controleren in Uit den Boogaart 1975, vinden we volgende gegevens : werk (3), werkt (57), werken (140), werkte (38), werkten (17), gewerkt (34) ; dat geeft een totaal van 289. Voegen we daarbij de aantallen van het onvoltooid deelwoord (34), en ook de aantallen voor de vormen uit het gesproken Nederlands (66), dan komen we aan een totaal frequentie van 389. De gegevens in Praxis 14 blijken dus niet alleen vaag te zijn, maar tevens onnauwkeurig. Daarom werd van die 405 werkwoorden (met een frequentie van 30 en meer) de frequentie van elke werkwoordsvorm opgezocht in Uit den Boogaart 1975.

- 3) Tenslotte werden ongeveer 10.000 werkwoordsvormen geturfd uit vrije opstellen van de lagere school (5de en 6de leerjaar). Ook hiervan werden de frequenties van vormen berekend. Dit noem ik bestand C. (2)

Bij frequentietellingen moeten we onderscheid maken tussen "types" en "tokens". Een "type" is een vorm die als zodanig voorkomt, ongeacht zijn frequentie ; bv. wordt/gaan/zong. Wanneer we het aantal keren dat zo'n vorm voorkomt gaan samentellen, dan hebben we te maken met "tokens". Zo is in Uit den Boogaart 1975 het type "wordt" vertegenwoordigd door liefst 1.415 tokens ; voor "gaan" is dat 623, voor "zong" 15.

Spreiding van werkwoordsvormen als categorie

Tabel 1 geeft een beeld van de spreiding van werkwoordsvormen als categorie in het geschreven Nederlands, uitgedrukt in %. Voor de berekening werd gebruik gemaakt van bestand A (Uit den Boogaart 1975) en bestand C (vrije opstellen uit de lagere school). Zowel de spreiding van types als tokens werd berekend voor elk bestand, vandaar tweemaal twee reeksen getallen. Aangezien zijn zeer lage frequentie werd geen rekening gehouden met het onvoltooid deelwoord. De cijfers 1 tot 6 in de bovenste kolom duiden de grammaticale werkwoordsvormen aan, nl. :

- 1 = eerste vorm (1ste pers. enk. teg. tijd + inversie-vorm 2de pers. + gebiedende wijs) ;
- 2 = tweede vorm (2de + 3de pers. enk. teg. tijd) ;
- 3 = derde vorm (1ste, 2de + 3de pers. mv. teg. tijd + noem-vorm) ;
- 4 = vierde vorm (1ste, 2de + 3de pers. enk. verl. tijd) ;
- 5 = vijfde vorm (1ste, 2de + 3de pers. mv. verl. tijd) ;
- 6 = zesde vorm (voltooid deelwoord) ;

Tabel 1 : Spreiding van werkwoordsvormen (in %)

		1	2	3	4	5	6
A	TYPES	4,46	15,96	33,78	13,01	5,36	27,42
	TOKENS	3,65	26,91	30,23	18,73	4,23	16,25
C	TYPES	7,62	10,05	32,08	20,44	10,64	19,18
	TOKENS	9,64	11,17	24,45	33,52	13,57	7,65

Wat onmiddellijk opvalt is het verschil in percentages tussen de twee bestanden : enkel voor de derde vorm liggen de cijfers dicht bij elkaar. Opvallend is ook de hogere frequentie van eerste vormen in de kindertaal ; dat geldt

eveneens voor de beide verleden-tijdvormen (vierde en vijfde vorm).

Opposities en concurrenten

Een belangrijke oorzaak van fouten bij de werkwoordsspelling is het bestaan van grammaticaal bepaalde homofonen : de klankvorm/gebeurt/moet, afhankelijk van de context, geschreven worden als "gebeurt" of "gebeurd". Assink 1980 noemt deze vormen "reële concurrenten" : er zijn twee mogelijke schrijfwijzen voor één klankvorm, en slechts 1 ervan is in de gegeven omstandigheden correct. Het is erg waarschijnlijk dat een taalgebruiker vaak de meest vertrouwde (= de meest frequente) vorm zal schrijven. Uit de oppositie "bepaalt-bepaald" zal hij de voorkeur geven aan "bepaald" (met -d) precies omwille van de veel hogere frequentie van deze vorm (68) t.o.v. de vorm "bepaalt" (10). Hoe groter het verschil in frequentie tussen concurrerende vormen, hoe zwakker de concurrentie.

In het spellingsysteem van het werkwoord komen er 5 verschillende opposities voor, nl. :

- oppositie A : vorm 1 vs. vorm 2 (bv. word/wordt) ;
- oppositie B : vorm 2 vs. vorm 6 (bv. betekent/betekend) ;
- oppositie C : vorm 1 (= vorm 6) vs. vorm 2 (bv. aanvaard/aanvaardt) ;
- oppositie D : vorm 3 vs. vorm 5 (bv. praten/praatten) ;
- oppositie E : vorm 4 vs. vorm 6 attributief gebruikt (bv. aanvaardde/aanvaarde).

De frequentie van deze concurrerende vormen werd opgezocht in bestand B (werkwoorden met een frequentie van 30 en meer) (3). De vijf lijsten volgen hierna, met telkens een korte toelichting. Het getal tussen haakjes achter elke vorm duidt de frequentie aan zoals vermeld in Uit den Boogaart 1975 ; een streepje betekent dat de betreffende vorm daarin niet voorkomt.

De oppositieparen werden in degressieve volgorde naar frequentie gerangschikt, en bij gelijke aantallen alfabetisch. Scheidbaar samengestelde werkwoorden werden opgenomen in hun aan elkaar geschreven vorm ; de frequenties van gescheiden en aaneengeschreven vormen werden samengesteld.

Tabel 2 : Oppositie A (vorm 1 vs. vorm 2)

1.	word	(31)	wordt	(1.415)
2.	vind	(89)	vindt	(151)
3.	houd	(22)	houdt	(109)
4.	antwoord	(4)	antwoordt	(8)
5.	vermoed	(2)	vermoedt	(9)
6.	geld	-	geldt	(60)
7.	leid	-	leidt	(37)
8.	bied	-	biedt	(34)
9.	bevind	-	bevindt	(23)
10.	luid	-	luidt	(21)
11.	treed	-	treedt	(13)
12.	geschied	-	geschiedt	(12)
13.	rijd	-	rijdt	(12)
14.	schud	-	schudt	(11)
15.	inhoud	-	inhoudt	(9)
16.	lijd	-	lijdt	(9)
17.	meld	-	meldt	(9)
18.	aanvaard	-	aanvaardt	(7)
19.	bezighoud	-	bezighoudt	(7)
20.	plaatsvind	-	plaatsvindt	(7)
21.	onderscheid	-	onderscheidt	(7)
22.	aanduid	-	aanduidt	(6)
23.	vermeld	-	vermeldt	(6)
24.	verbind	-	verbindt	(5)
25.	besteed	-	besteedt	(4)
26.	brand	-	brandt	(4)
27.	beïnvloed	-	beïnvloedt	(3)
28.	voorbereid	-	voorbereidt	(3)
29.	aanbied	-	aanbiedt	(2)
30.	aanhoud	-	aanhoudt	(2)
31.	bind	-	bindt	(2)
32.	red	-	redt	(2)
33.	uitbreid	-	uitbreidt	(2)
34.	verbied	-	verbiedt	(2)
35.	zend	-	zendt	(2)
36.	afleid	-	afleidt	-
37.	beantwoord	-	beantwoordt	-
38.	ophoud	-	ophoudt	-
39.	overlijd	-	overlijdt	-
40.	scheid	-	scheidt	-
41.	snijd	-	snijdt	-
42.	verantwoord	-	verantwoordt	-

Toelichting bij tabel 2 :

1. Deze oppositie treedt op bij werkwoorden waarvan de stam eindigt op -d.
2. Het aantal oppositieparen bedraagt 42. Daarvan zijn er slechts 5 volledig. Daarnaast zijn er 7 die totaal ontbreken. Van de overige 30 komt slechts één vorm voor, waardoor de concurrentie verzwakt wordt.

3. De frequentie van de tweede vormen (-dt) ligt merkelijk hoger dan die van de respectievelijke eerste vormen ; voor de types bedraagt de verhouding 5 tgo. 35, voor de tokens 148 tgo. 2.015. De zo gewraakte "dt-fout" zou wel eens te maken kunnen hebben met de hogere frequentie van de tweede vormen.
4. Van eenzelfde grondwerkwoord komen verschillende afgeleide vormen voor, bv. vinden, bevinden, plaatsvinden ; houden, inhouden, aanhouden, bezighouden, ophouden. De spelling van deze vormen is volledig analoog. Op grond daarvan kan men de frequentie van houdt (109), inhoudt (9), bezighoudt (7), aanhoudt (2) en ophoudt(-) samentellen. De oppositie wordt dan : (...) houdt (22) vs. (...) houdt (127).
5. Bij de werkwoorden rijden en houden vervalt de oppositie wanneer de eerste vorm gespeld wordt zonder -d : ik hou, ik rij.
6. De nummers 5, 12, 18, 23, 25, 27, 28, 37 en 42 duiken opnieuw op in oppositie C. Zie daarover meer aldaar.

Tabel 3 : Oppositie B (vorm 2 vs. vorm 6)

1.	betekent	(134)	betekend	(6)
2.	gebeurt	(69)	gebeurd	(62)
3.	vertelt	(54)	verteld	(51)
4.	bepaalt	(10)	bepaald	(68)
5.	bedoelt	(23)	bedoeld	(50)
6.	beschouwt	(15)	beschouwd	(57)
7.	verandert	(14)	veranderd	(42)
8.	verklaart	(18)	verklaard	(31)
9.	betaalt	(8)	betaald	(32)
10.	ontwikkelt	(8)	ontwikkeld	(28)
11.	overtuigt	(3)	overtuigd	(33)
12.	verdient	(18)	verdiend	(16)
13.	bevestigt	(5)	bevestigd	(27)
14.	vertoont	(19)	vertoond	(12)
15.	behandelt	(7)	behandeld	(21)
16.	belooft	(13)	beloofd	(11)
17.	verdeelt	(2)	verdeeld	(20)
18.	verzorgt	(8)	verzorgd	(12)
19.	gelooft	(17)	geloofd	(2)
20.	verhoogt	(2)	verhoogd	(17)
21.	bewaart	(5)	bewaard	(13)
22.	herhaalt	(6)	herhaald	(11)
23.	verleent	(3)	verleend	(14)
24.	benoemt	(2)	benoemd	(14)
25.	bezorgt	(8)	bezorgd	(7)
26.	erkent	(3)	erkend	(11)
27.	vervult	(5)	vervuld	(8)
28.	beleeft	(5)	beleefd	(6)
29.	verlangt	(8)	verlangd	(3)
30.	herkent	(4)	herkend	(5)
31.	vertrouwt	(2)	vertrouwd	(6)
32.	herstelt	(2)	hersteld	(5)

33.	behoort	(44)	behoord	-
34.	behoeft	(32)	behoefd	-
35.	verbaast	-	verbaasd	(25)
36.	verwijdert	-	verwijderd	(24)
37.	beschermt	-	beschermd	(19)
38.	herinnert	(14)	herinnerd	-
39.	verschilt	(12)	verschild	-
40.	verkeert	(11)	verkeerd	-
41.	bevordert	-	bevorderd	(9)
42.	verveelt	(2)	verveeld	-

Toelichting bij tabel 3 :

1. Deze oppositie treedt op bij zwakke werkwoorden waarvan de stam eindigt op een medeklinker die niet voorkomt in 't kofschip of op een klinker, en voorafgegaan wordt door één van de volgende voorvoegsels : aan-, be-, ge-, her-, ont-, over-, ver-.
2. Het aantal oppositieparen bedraagt 42. Daarvan zijn er 32 volledig, de overige 10 zijn onvolledig. Van deze 10 zijn er 6 waarvan de zesde vorm ontbreekt, en 4 waarvan de eerste vorm ontbreekt.
3. Het globale verschil in frequentie tussen tweede en zesde vormen is veel minder geprononceerd dan in oppositie A. Voor de types ligt de verhouding in aantallen 38 tgo. 37, voor de tokens 615 tgo. 778.

Tabel 4 : Oppositie C (vorm 2 vs. vorm 6)

1.	aanvaardt	(7)	aanvaard	(21)
2.	vermeldt	(6)	vermeld	(21)
3.	besteedt	(4)	besteed	(18)
4.	geschiedt	(12)	geschied	(6)
5.	voorbereidt	(3)	voorbereid	(15)
6.	vermoedt	(9)	vermoed	(4)
7.	beïnvloedt	(3)	beïnvloed	(6)
8.	verantwoordt	-	verantwoord	(22)
9.	beantwoordt	-	beantwoord	(9)

Toelichting bij tabel 4 :

1. Deze oppositie is een variant van oppositie A, en treedt op bij dezelfde soort werkwoorden (zwakke werkwoorden waarvan de stam eindigt op -d). Het kritisch kenmerk van de werkwoorden uit deze oppositie is de aanwezigheid van een voorvoegsel (aan-, be-, ge-, her-, ont-, over-, ver-, voor-) : het voltooid deelwoord wordt dan gevormd zonder prefix ge-, waardoor het qua spelling identiek is met de eerste vorm.
2. In feite zijn er hier dus 3 vormen in het spel : naast de vormen 2 en 6 (de reële concurrenten) is er ook de eerste vorm, die het spellingbeeld van de zesde vorm

herneemt en mogelijk bekrachtigt. Dit geval doet zich enkel voor bij het werkwoord "vermoeden", waar het voltooid deelwoord (met frequentie 4) steun krijgt van de eerste vorm met een frequentie 2. Alle overige eerste vormen van deze oppositie ontbreken (zie oppositie A). De getallen tussen haakjes bij de zesde vormen verwijzen dan ook uitsluitend naar de frequentie van het voltooid deelwoord.

3. Het aantal oppositieparen is 9, waarvan 7 volledig. Voor de types bedraagt de verhouding 7 tgo. 9, voor de tokens 44 tgo. 122. De zesde vorm is dus merkkelijk frequenter dan de tweede.

Tabel 5 : Oppositie D (vorm 3 vs. vorm 5)

1.	praten	(121)	praatten	(3)	praatte	(11)	(14)
2.	wachten	(77)	wachtten	(3)	wachtte	(18)	(21)
3.	leiden	(64)	leidden	(9)	leidde	(14)	(23)
4.	trachten	(31)	trachtten	(6)	trachtte	(9)	(15)
5.	aanvaarden	(25)	aanvaardden	(2)	aanvaardde	(2)	(4)
6.	ontmoeten	(18)	ontmoetten	(6)	ontmoette	(11)	(17)
7.	besteden	(19)	besteedden	(2)	besteedde	(3)	(5)
8.	heten	(15)	heetten	(2)	heette	(12)	(14)
9.	achten	(9)	achtten	(3)	achtte	(7)	(10)
10.	antwoorden	(7)	antwoordden	(2)	antwoordde	(51)	(53)
11.	branden	(6)	brandden	(2)	brandde	(5)	(7)
12.	verwachten	(64)	verwachtten	-	verwachtte	(15)	
13.	beantwoorden	(19)	beantwoordden	-	beantwoordde	(5)	
14.	richten	(19)	richtten	-	richtte	(16)	
15.	kosten	(17)	kostten	-	kostte	(11)	
16.	melden	(12)	meldden	-	meldde	(5)	
17.	vermoeden	(12)	vermoedden	-	vermoedde	(2)	
18.	geschieden	(6)	geschiedden	-	geschiedde	(8)	
19.	scheiden	(4)	scheidde	-	scheidde	(2)	
20.	vermelden	(3)	vermeldde	-	vermeldde	(4)	
21.	luiden	(2)	luidde	-	luidde	(7)	
22.	berusten	(13)	berustten	-	berustte	-	
23.	uitbreiden	(12)	uitbreidden	-	uitbreidde	-	
24.	beïnvloeden	(11)	beïnvloedden	-	beïnvloedde	-	
25.	voorbereiden	(10)	voorbereidden	-	voorbereidde	-	
26.	aanduiden	(7)	aanduiden	-	aanduidde	-	
27.	onderscheiden	(7)	onderscheidden	-	onderscheidde	-	
28.	afleiden	(5)	afleiden	-	afleidde	-	
29.	oprichten	(3)	oprichtten	-	oprichtte	-	
30.	zuchten	-	zuchtten	-	zuchtte	(16)	
31.	verantwoorden	-	verantwoordde	-	verantwoordde	-	
32.	verplichten	-	verplichtten	-	verplichtte	-	

Toelichting bij tabel 5 :

1. Deze oppositie treedt op bij zwakke werkwoorden waarvan de stam eindigt op -d of -t.
2. Ook bij deze oppositie is een derde vorm in het spel. De verleden tijdsvormen van enkelvoud en meervoud verschillen slechts door de aanwezigheid/afwezigheid van de eind -n ; voor de rest zijn beide vormen identiek qua spelling. Vandaar dat in een derde kolom de vierde vormen en hun frequentie opgenomen werden, en samengesteld met de frequentie van de resp. vijfde vormen. In hoeverre deze vierde vorm de concurrentie tussen de andere echt beïnvloed, is een open vraag ; echte tegenhangers als bv. "prate", "trachte", "koste", enz. bestaan wel in theorie (aanvoegende wijs), maar zijn zo goed als verdwenen in het huidig taalgebruik. Daarbij komt nog dat de grammaticale en syntactische functie van die vormen (enkelvoud of meervoud) voor de taalgebruiker waarschijnlijk erg duidelijk is. Daarom werden de feitelijke oppositieparen in een dubbele kader geplaatst.
3. Het totaal aantal oppositieparen is 32. Op grond van de aanwezigheid van de vierde vorm kunnen we vier reeksen oppositieparen onderscheiden. Er zijn 11 volwaardige opposities (tevens alle bijgestaan door een vierde vorm). Negen oppositieparen zijn onvolledig doordat de vijfde vorm ontbreekt (maar de vierde vorm is aanwezig). Bij 8 oppositieparen ontbreken zowel 5de als 4de vorm, waardoor de concurrentie vervalt. Zo vervalt ook de concurrentie bij "zuchten", doordat enkel de 4de vorm aanwezig is. En tenslotte zijn er 2 waarvan alle vormen ontbreken. De verhouding in aantallen bedraagt voor de types 29 tgo. 11 (en 21 voor de 4de vorm). Voor de tokens liggen de cijfers ver uit mekaar : 618 tgo. 40 (en 218 voor de 4de vorm).
4. De lage frequentie (en het ontbreken) van de 5de vorm is opvallend ; enkele 4de vormen scoren hoog, waarbij vooral de vorm "antwoordde" ver boven de andere uitsteekt. Waar zitten nu in feite al die moeilijke dicteevormen als verbrandden, smeedden, vergoedden, verpandden, enz. ?

Tabel 6 : Oppositie E (vorm 4 vs. vorm 6 attributief gebruikt)

1.	vermeldde	(4)	vermelde	(6)
2.	aanvaardde	(2)	aanvaarde	(2)
3.	verwachtte	(15)	verwachte	-
4.	ontmoette	(11)	ontmoete	-
5.	geschiedde	(8)	geschiede	-
6.	verplichtte	-	verplichte	(8)
7.	verantwoordde	-	verantwoorde	(6)
8.	beantwoordde	(5)	beantwoorde	-
9.	besteedde	(3)	bestede	-
10.	beïnvloedde	-	beïnvloede	(2)
11.	vermoedde	(2)	vermoede	-
12.	berustte	-	beruste	-
13.	voorbereidde	-	voorbereide	-
Concurrenten in mindere mate				
1.	richtte	(16)	gerichte	(13)
2.	leidde	(14)	geleide	(4)
3.	achtte	(7)	geachte	(5)
4.	antwoordde	(51)	geantwoorde	-
5.	wachtte	(18)	gewachte	-
6.	zuchtte	(16)	gezuchte	-
7.	kostte	(11)	gekoste	-
8.	praatte	(11)	geprate	-
9.	trachtte	(9)	getrachte	-
10.	luidde	(7)	geluide	-
11.	brandde	(5)	gebrande	-
12.	meldde	(5)	gemelde	-
13.	uitbreidde	-	uitgebreide	(12)
14.	afleidde	-	afgeleide	(5)
15.	oprichtte	-	opgerichte	(4)
16.	aanduidde	-	aangeduide	(2)

Toelichting bij tabel 6 :

- Deze oppositie is in zekere zin van een andere orde dan de vorige. Eén van de concurrenten, in casu de attributief gebruikte zesde vorm, is een niet-werkwoordelijke vorm, die gespeld wordt volgens de gewone spellingregels van open en gesloten lettergreep (met weglating van een klinkerteken, cfr. de Letterdief in "Letterstad" van Kooreman). Toch speelt ook hier de concurrentie een rol.
- Deze oppositie komt voor bij zwakke werkwoorden waarvan de stam eindigt op -d of -t, en voorafgegaan wordt door een voorvoegsel uit de reeks aan-, be-, ge-, her-, ont-, over-, ver-, voor-. Deze oppositieparen staan in het bovenste deel van de tabel (dubbel omkaderd).

3. Het aantal opposities bedraagt 13. Daarvan zijn er slechts 2 volledig. Verder zijn er 9 waarbij één van beide vormen ontbreekt, en tenslotte ook 2 die helemaal niet vertegenwoordigd zijn.
De verhouding in aantallen ziet eruit als volgt : voor de types 8 tgo. 5 ; voor de tokens 50 tgo. 22. Al bij al een zeer klein aantal !
4. Het tweede deel van de tabel bevat een lijst van vormen die, alhoewel geen echte homofonen, toch voor verwarring kunnen zorgen bij het schrijven. Het gaat hier weer om zwakke werkwoorden waarvan de stam eindigt op -d of -t. Maar het voltooid deelwoord wordt hier, zoals gebruikelijk in het Nederlands, gevormd met het prefix ge-, waardoor een duidelijk en hoorbaar verschil optreedt met de 4de vorm (bv. leidde tgo. geleide).
Er zijn slechts 16 werkwoorden waarbij deze oppositie kan optreden. Slechts 3 opposities zijn volledig ; van de overige ontbreekt één van beide vormen, waardoor de concurrentie vervaagt.
De verhouding qua aantallen is hier als volgt : voor de types 12 tgo. 7, voor de tokens 170 tgo. 45.

Voorlopige conclusie

Uit het voorgaande zouden we kunnen besluiten dat het "dt-probleem" veel minder groot is dan we wel denken. In Uit den Boogaart 1975 zijn er slechts 56 volledige opposities aanwezig, met een totaal aantal tokens van 4.408. Op een totaal van 107.000 werkwoordsvormen maakt dat 4,12 %. Iedereen weet echter dat leerlingen (en volwassenen) vaak onbestaande, in feite onmogelijke vormen schrijven als : jij vondt, dat gebeurdt, ik heb getekent, enz. Elke werkwoordsvorm die qua uitspraak eindigt op /-t/, wordt voor vele taalgebruikers een probleemgeval. Spellingonderwijs heeft hen vooral onzeker gemaakt, waardoor ze onnodige, onzinnige fouten gaan produceren. De negatieve invloed van 3 jaar spellingonderwijs in de lagere school is overtuigend aangetoond in Assink 1980 en in Peeters & Pepermans 1982.

Een andere benadering : klankzuiver vs. niet-klankzuiver

Het dt-probleem kan ook benaderd worden vanuit het oogpunt klankzuiver of niet-klankzuiver spellen. Ik beperk deze begrippen hier tot de spelling van werkwoordelijke uitgangen met -t, -d, -dt, -te, -de, -tte, -dde.
Vaak is een klankzuivere spelling juist, vaak ook niet ; bv. ik weet tgo. ik word ; jij hoort tgo. hij vindt ; ik maakte, ik mocht, ik stelde tgo. ik praatte, ik leidde, hij stond ; wij hoorden, wij bereikten tgo. wij leidden, wij verwachtten ; gedacht tgo. geprobeerd. De derde vorm is vanzelfsprekend altijd klankzuiver.

Hoe ligt nu de verhouding klankzuivere/niet-klankzuivere werkwoordsvormen in het Nederlands ? Een klein onderzoekje met 5028 werkwoordsvormen (dat betekent ongeveer 28.500 woorden geschreven tekst) uit vrije opstellen van de lagere school leverde volgende resultaten op (5). Tabel 7 geeft, in absolute getallen en in %, de verdeling van klankzuivere en niet-klankzuivere vormen per werkwoordelijke vorm als categorie, en dat zowel voor types als voor tokens.

Tabel 7 : Verdeling van klankzuivere en niet-klankzuivere werkwoordsvormen in absolute aantallen en in %.

		TYPES			TOKENS		
		kz	nkz	totaal	kz	nkz	totaal
1	n	58	5	63	346	77	423
	%	92,07	7,93	7,50	81,80	18,20	8,32
2	n	72	7	79	411	36	447
	%	91,14	8,86	9,40	91,95	8,05	8,80
3	n	243	-	243	1.185	-	1.185
	%	100	-	28,93	100	-	23,32
4	n	164	31	195	1.449	298	1.747
	%	84,11	15,89	23,21	82,95	17,05	34,38
5	n	99	8	107	801	9	810
	%	92,53	7,47	12,74	98,89	1,11	15,94
6	n	99	54	153	370	100	470
	%	64,71	35,29	18,21	78,73	21,27	9,25
To-taal	n	735	105	840	4.562	520	5.082
	%	87,50	12,50	100	89,77	10,23	100

Toelichting bij tabel 7.

Het merendeel van de niet-klankzuivere vormen is te vinden bij de zesde vorm (voltooid deelwoord op -d). De vierde vorm scoort eveneens redelijk hoog. De derde vorm is, zoals reeds gezegd, steeds klankzuiver.

Qua tokens is ook de eerste vorm in redelijke mate aanwezig. Toch blijkt uit de totalen dat slechts 1 op 8 à 10 vormen niet-klankzuiver zijn.

Op basis van de procentuele spreiding van de werkwoordsvormen kunnen de percentages klankzuiver/niet-klankzuiver omgerekend worden ten opzichte van het geheel aan werkwoordsvormen. Zo wordt het aandeel eerste vormen (7,50 %) verdeeld met de verdeelsleutel 92,07/7,93 in : 6,91 % klankzuiver en 0,59 % niet-klankzuiver. Tabel 8 geeft een volledig overzicht van de procentuele spreiding klankzuivere en niet-klankzuivere vormen (voor types en voor tokens) over het geheel van de werkwoordelijke vormen.

Tabel 8 : Procentuele spreiding van klankzuivere en niet-klankzuivere vormen over het geheel van werkwoordsvormen.

	T Y P E S		T O K E N S	
	kz	nkz	kz	nkz
1	6,91	0,59	6,81	1,51
2	8,57	0,83	8,09	0,71
3	28,93	-	23,32	-
4	19,52	3,69	28,52	5,86
5	11,79	0,95	15,76	0,18
6	11,78	6,43	7,28	1,97
Totaal	87,50	12,50	89,78	10,23

En wat nu met deze getallen ?

Met deze uitgebreide cijfergegevens heb ik getracht het "dt-probleem" wat nader te omschrijven. Ik meen dat we in het spellingonderwijs rekening moeten houden met de frequentie van werkwoorden en van moeilijke werkwoordsvormen in het "gewone" Nederlands.

Dat dit niet altijd gebeurt, wil ik even illustreren aan de hand van een concreet voorbeeld, nl. de spellingproef van het Interdiocesaan Proefwerk Niveau Einde Basisonderwijs 1982 (6). De proef bestaat uit 20 vormen, waarvan 6 werkwoordsvormen. Dat betekent 30 %, daar waar de "gewone" verhouding 17,83 % is. De aan te vullen werkwoordsvormen zijn : had, vond, lichtte, gebeurt, berokkend, stootten. De twee laatste vormen komen als dusdanig niet voor in Uit den Boogaart 1975 ; de frequentie van de overige is : had (1.589), vond (149), lichtte (5), gebeurt (69).

Als we deze werkwoordsvormen onderbrengen in tabel 8 (bij de types), dan krijgen we het volgende schema (zie tabel 9).

Tabel 9 : Spellingtoets en spreiding van vormen (% verdeling van types).

	KZ	NKZ
1	-	-
2	8,57 gebeurt	-
3	-	-
4	-	3,69 had vond lichtte
5	-	0,95 stootten
6		6,43 berokkend

Toelichting bij tabel 9.

1. Vijf op zes vormen zijn niet-klankzuiver, dat betekent 83,33 % ; de normale verhouding is 12,50 (voor de types).
2. De verdeling van vormen is erg vreemd : geen enkele eerste vorm, één tweede vorm (klankzuiver), drie niet-klankzuivere vierde vormen, één niet-klankzuivere vijfde en één niet-klankzuivere zesde vorm. Het is mij niet duidelijk op basis waarvan deze vormen gekozen werden.
3. Van de totale spellingvaardigheid van werkwoorden (wat betreft klankzuiver/niet-klankzuiver) wordt nauwelijks 20 % getest (om precies te zijn : 19,64 %). Wat kan je dan uit de (goede of slechte) prestatie van een leerling besluiten ? M.i. enkel dat hij op deze (kramakkelige) toets goed of slecht gepresteerd heeft.

Besluit

Met cijfers, getallen en procenten los je geen spellingproblemen op ; daarvan ben ik me maar al te goed bewust. Ze kunnen ons echter wel een beeld geven van de precieze plaats en omvang van het "dt-probleem". Dit artikel bevat een eerste reeks gegevens i.v.m. frequentie van werkwoordsvormen, van opposities, van klankzuivere en niet-klankzuivere vormen. Het grootscheepse onderzoek naar deze gegevens in geschreven kindertaal dat momenteel aan de gang is, moet erg betrouwbare gegevens verstrekken die ons in staat zullen stellen om een meer efficiënte aanpak van dit onderdeel van de spelling op te stellen. Een stap in die richting zet P. Van Herck in zijn bijdrage aan deze bundel. Want nog altijd kan gesteld worden "dat de hele spellingopbouw (in taalmethoden van de lagere school, J.P.) gekarakter-

riseerd kan worden als : onsystematisch, ondoordacht, niet wetenschappelijk gefundeerd, inefficiënt, willekeurig en onverantwoord". (Spellingwijzer, Leidraad p. 65). In die chaotische toestand van het spellingonderwijs zou ik graag orde op zaken gesteld zien ; ik ben ervan overtuigd dat deze (en latere) cijfergegevens daartoe kunnen bijdragen. Maar ik weet ook dat zoiets niet zomaar voor morgen is. Wie zei ook weer : "Der Glaube ist schwerer zu erschüttern als das Wissen" ?

Jef Pepermans, Swaenebeecklaan 29, 2232 's Gravenwezel

NOTEN

1. Er bestaat in feite helemaal geen "dt-fout", net zomin als er een dt-regel zou bestaan in het Nederlands. In het spellingsysteem van het werkwoord bestaat een stel regels voor de vorming van de verschillende werkwoordsvormen (verschillende personen, enkelvoud en meervoud, tegenwoordige en verleden tijd, deelwoorden). Zo wordt de tweede vorm (2de en 3de persoon enkelvoud van de tegenwoordige tijd) gevormd door toevoeging van een -t bij de stam van het werkwoord. Wanneer de stam reeds eindigt op -t, wordt de toegevoegde -t niet geschreven. Wanneer de stam op -d eindigt, krijg je de be-ruchte "dt"-vorm. Zo bestaat er ook een stel regels voor de vorming van verleden tijd en voltooid deelwoord van zwakke werkwoorden (door toevoeging van het suffix -te of -de en -t of -d). Op die manier ontstaan grammaticaal bepaalde homofonen, dwz. verschillende schrijfwijzen voor éénzelfde klankvorm. Vermits de term "dt-fout" nu eenmaal sterk ingeburgerd is, gebruik ik hem ook in dit artikel.
2. Voor logistieke en technische hulp dank ik Prof. Willy Martin (K.U.L. & U.I.A.), Paul Van Herck en zijn medewerkers (Psycho-pedagogisch Centrum van de Stad Antwerpen), Roger Janssen (C.B.L. - U.I.A.), en mijn eerstejaarsstudenten P.H.O.-L.N.S. 1982-1983 (Pius X, Antwerpen).
3. Een analoog onderzoek gebeurde met bestand C (10.000 werkwoorden kindertaal) ; de resultaten daarvan vermeldt P. Van Herck in zijn bijdrage aan deze bundel.
4. De tegenstelling klankzuiver/niet-klankzuiver treedt in feite ook op bij werkwoorden als hebben, tobben (ik heb, ik tob) en liggen (ik lig). Leerlingen blijken het daarmee echter veel minder moeilijk te hebben. Redenen daarvoor zijn alleszins o.m. de lage frequentie van deze vormen en het kleine aantal werkwoorden. Maar mogelijk

speelt ook de maatschappelijke waardering een rol : tilt men over het algemeen niet zwaarder aan de vorm "ik wort" dan aan de vorm "ik heb" ?

5. Een onderzoek op grotere schaal ($\pm$ 100.000 werkwoordsvormen) is volop aan de gang. De resultaten ervan zullen najaar '83 bekend zijn, en onder één of andere vorm in Vonk verschijnen.
6. Ik ga hier voorbij aan de manier waarop deze toets geconstrueerd is (multiple choice met verwarrende woordbeelden, woordverminking, ingewikkelde antwoordprocedure, enz.), en de mogelijke negatieve invloed daarvan op de spellingvaardigheid van de leerling.

BIBLIOGRAFIE

Assink, E.H.M. : Het probleem van het schrijven van werkwoordsvormen bekeken door een onderwijspsychologische bril. In : Tijdschrift voor Taalbeheersing 1980/2-1 : 31-45.

Boogaart, P.C. Uit den, red. : Woordfrequenties in geschreven en gesproken Nederlands. Oosthoek, Scheltema & Holkema, Utrecht 1975.

Geest, A. van der, W. Swüste & J. Raevens : Spellingwijzer. Malmberg, Den Bosch 1978 (Praxisreeks deel 14).

Peeters, B. & J. Pepermans : Werkwoordsvormen : afleren om bij te leren. In : Vonk 1982/1 : 4-14.